

ЗАВЕТИНЕ ОД СЕОСКИХ ВЕРСКИХ СВЕТКОВИНА ДО МАНИФЕСТАЦИЈА СЕОСКОГ ТУРИЗМА: ДРУГИ ДЕО – СЛУЧАЈ ЗАВЕТИНЕ СЕЛА МЕЛЕНЦИ У СРЕДЊЕМ БАНАТУ

Апстракт: Ово је други део наше интерпретације налаза интердисциплинарног квалитативног феноменолошког истраживања генезе институције заветине нама родног села Меленци у средњем Банату, које смо реализовали у периоду од маја 2014. до 2015. године у оквиру курса Социологија религије на докторским академским студијама на Одељењу за социологију Филозофског факултета у Београду, а под менторством редовног професора др Милана Вукомановића. Док смо се у претходном чланку бавили генезом институције заветине уопште, у овом посвећујемо пажњу заветини села Меленци, посебно њеном обележавању од времена њене ревитализације 1996. године до данас.

Кључне речи: Заветине, сеоске верске светковине, сеоски туризам, интрдисциплинарно квалитативно феноменолошко истраживање, Меленци, средњи Банат, Србија

Увод

Заветине или сеоске славе, са својим ритуалом крсношког литијског опхода, улазе у ред годишњих народних светковина, које су повезане са календаром Српске православне цркве, али које је по старости далеко превазилазе, с обзиром на то да њихово порекло датира вековима, а можда и хиљадама година пре него што је она основана (1219) (Зечевић 1973; Костић 1984; 1989; 1995; Павловић 2012; Тодоровић 1998; 2005; 2006). Заправо, оне су један од „најсложенијих и најзначајнијих ритуал-

* damirgrosin@mts.rs

них комплекса (...) српске народне религије” (Тодоровић 2006, 271). Будући да је институција сеоске славе, уз породичну крсну славу, један од најзначајнијих маркера српског народног и верског идентитета, те да је до пре седамдесет година представљала „ефикасан начин обједињавања и мобилисања целокупне сеоске заједнице, обухватајући низ ритуалних радњи и спајајући, у оквиру општег семантичког контекста хришћанског предзнака, елементе различитог порекла” (Исто, 271–272), не изненађује да су предмет интересовања домаћих етнолога готово од оживотворења етнологске научне дисциплине с почетка осамдесетих година деветнаестог века на београдској Великој школи, претечи Филозофског факултета, али и самог Универзитета у Београду (Зечевић 1973; Тодоровић 1998; 2005; 2006).¹ Интерес етнолога за феномен сеоских слава није уминуо ни када је на педесетак година замрла традиција њиховог обележавања након што је комунистичка номенклатура крајем четрдесетих година двадесетог века забранила одржавање верских окупљања изван верских објеката и дворишта, а наместо њих увела тзв. партизанске, односно социјалистичке славе (Зечевић 1973; Костић 1984; 1989; 1995; Тодоровић 1998; 2005; 2006; 2008; Ковачевић 2001; Павловић 2012; Радуловић и Благојевић 2013). Занимање етнолога за сеоске славе се наставља и у овом времену њихове ревитализације и преосмишљавања (Тодоровић 1998; 2005; 2006; 2008). Заправо, Вук Стефановић Караџић је био први истраживач народног живота који је писао о њима (Зечевић 1973; Бижић-Омчичук 2005). Наиме, Караџић је у свом *Српском рјечнику: истолкованим њемачким и латинским рјечма* (1818) дао уопштен опис овог празника:

Неки се завјетују (у болести, или другој каквој невољи), да не једу рибе никад у петак и у сриједу, неки да poste понеђељник или читаву неђељу дана каквом свецу (...), или да светкују какав дан. У Србији свако село има поједан дан који слави и светкује (и то обично бива љети од Васкрсенија до Петрова поста): скупе се сви сељаци (мушко и женско) на какво брдо или друго мјесто у селу, ту изведу своје пријатеље који им дођу из другијех села, и дозову попове и калуђере те чате молитву, свештају масла и свете водицу, па се онда дигну сви с крстовима и с иконама по пољу (по житима и ливадама), а гдјешто и од куће до куће; по том опет дођу на оно мјесто, па ондје ручају и читав се дан чате, играју и певају. Такво се весеље у Браничеву зове заветина (...) а у Јадру говоре: носити крста (...) или крстоноше (они што иду с крстовима и с иконама по пољу и по селу). У Тршићу гдје сам се ја родио, носе крста други дан Тројичина-дне [Стефановић Караџић 1818, 184].

Не постоји географско подручје у Србији, а да се етнологи до данас у њему нису бавили заветинама,² али, наравно, то не значи да су они оби-

1 http://www.f.bg.ac.rs/etnologija_antropologija.

2 Примера ради, велики допринос имају истраживачи и сарадници Етнографског музеја у Београду. Наиме, педесетих година прошлог века Етнографски музеј се укључио у акцију организованог прикупљања података за Етнографски атлас Југославије

шли сва могућа села у земљи настањена српским становништвом (Бижић-Омчикус 2005; Тодоровић 1998; 2005; 2006; 2008). У групи потпуно или претежно српских села у земљи чијим се заветинама етнологзи нису бавили је и једно од два највећа села србијанског Баната, Меленци. Изузев Јована Ердељановића, који се њиме кратко бавио 1925. године у склопу свог вишегодишњег теренског истраживања (1922–1928) порекла српских породица у српском и румунском Банату, до данас у улози истраживача други етнологзи нису навраћали у ово село – барем колико је нама познато. Међутим, ни у Ердељановићевој књизи *Срби у Банату* (1992), насталој на основу његових бележака са поменутих студијских путовања, не помиње се меленачка заветина Духови, односно Света Тројица – наводи се само слава сеоског православног храма Свети Никола-летњи (22. мај) (Ердељановић 1992, 334).

Писане трагове о слави Меленаца налазимо тек у неколицини новинских текстова објављених током претходних двадесетак година у недељном *Међурегионалном листу Зрењанин* и књизи *Двесџа њедесџи и њеџи љодина школџива у Меленцима: 1758–2013*. (2014), чији је аутор наша маленкост, која по образовању припада кругу београдске социолошке школе, а која је одрасла, али и живи у насељу Меленци. Да и наша маленкост, као и аутори текстова у поменутом новинском листу, рођењем није везана за меленачки крајолик, вероватно никада не би имала потребу да се бави њиме, а можда, да је стицајем околности одрасла далеко од њега, не би ни знала да он уопште постоји. Нажалост, приче мањих средина су неретко само део општих статистичких података глобалних научних анализа, те стога и често потпуно невидљиве онима који у неком смислу нису повезани са њима. Могућност да њихове локалне приче дођу до шире публике, јавља се тек онда када неко, неважно да ли посебно образован за друштвена истраживања или не, из тих средина „преузме” на себе улогу њиховог „хроничара”, или ако неко, ко се професионално или из радозналости бави друштвеним феноменима, а није ни на који начин повезан са њима, нађе у њима нешто специфично, довољно интересно да је вредно његовог фокуса.

Овај текст настаје на основу нашег четвртог већег, а у вези са Меленцима трећег, квалитативног научног истраживања, које смо реализовали у протеклих дванаест година. Прво истраживање у вези са Меленцима радили смо у периоду од 2004. до 2008. године, а резултате смо предочили у дипломском раду *Melencze – оквир локалној социјалној и њородичној живоџа 1751–1918*. који је одбрањен маја 2008. године на Одељењу за социологију Филозофског факултета у Београду, а који је годину дана касније објављен као књига под истим насловом. Друго истраживање повезано

коју је покренуо Музејски документациони центар у Загребу. Истраживана је материјална, духовна и социјална култура становништва Југославије, а оквиру духовне културе Срба и сеоске славе (Бижић-Омчикус 2005, 151).

са Меленцима смо урадили у периоду од 2013. до 2014. године, а представљено је у књизи коју смо претходно поменули, *Двесџа њедесџи и њеџи љодина школџива у Меленцима: 1758–2013*. Управо радећи на овој књизи, дошли смо на идеју да посредством нових истраживачких подухвата додатно осветлимо поједине аспекте живота насеља, којима у њој нисмо могли да се детаљније бавимо због природе њеног предмета. Међу њима је и слава Духови. Курс Социологија религије на докторским академским студијама на Одељењу за социологију Филозофског факултета у Београду у летњем семестру 2014. године код редовног професора др Милана Вукомановића, учинио се као пригодна прилика да се окушамо на том пољу, односно да наше вишегодишње бављење родним насељем усмеримо на изучавање његовог заветног дана, пре свега, његовог прослављања у последњих двадесетак година, а уз помоћ менторских сугестија професора. Истраживање је реализовано у периоду од маја 2014. до јуна 2015. године, а резултати први пут предочени у семинарском раду *Завџине од сеоских верских свеџиковина до манифџстација сеоскоџ туризма: случај завџине села Меленци у средњем Банџи* септембра 2016. године.

Раније смо изложили налазе у вези са генезом институције заветине уопште до којих смо дошли ослањањем на постојећу релавантну етнолошку, социолошку, туризмолoшку и историјску литературу, а овде интерпретирамо сазнања у вези са заветином Меленцима до којих смо дошли током поменутог истраживања. Међутим, пре него што се посветимо датој интерпретацији, нужно упућујемо на теоријско-методолошки оквир истраживања, али и неколико важних друштвено-историјских чињеница у вези са самим насељем.

О истраживању

Када смо пре више од једне деценије изразили спремност да се тада као студент прве године студија социологије упустимо у интердисциплинарно истраживање меленачке прошлости, нисмо имали намеру да израстемо у „хроничара” насеља, односно да се њиме дугорочно бавимо. Иако иза себе имамо две студије у вези са њим, не налазимо да имамо право да се назовемо његовим хроничаром. У том погледу, себе искључиво дефинишемо као друштвеног истраживача који не престаје да се пита о друштвеном окружењу у коме живи. Отуда ни интерес да се бавимо славом села није проистекао из пуке потребе да забележимо и синтетичемо податке у вези са њом, него зато што смо приметили да је у Меленцима од времена ревитализације сеоске славе (1996) њена прослава мање у служби задовољења религиозних потреба сеоског становништва, а више у функцији туристичке промоције села у друштвеном окружењу – настојали смо да сазнамо шта се догодило. Заправо, уочили смо да се исто дешава и у

другим селима и мањим урбаним срединама у ближој и широј околини, као што су, рецимо, надалеко чувени Великогоспојински дани у Новом Бечеју, који су први пут организовани пре једанаест година,³ а који су

проистекли из градске славе у чије се обележавање слио низ других културно-забавних дешавања. Окупљају све генерације и најразличитије садржаје, од спортских турнира и чикошких акробација, најчувенијег такмичења коњских запрега, још чувенијег заједничког такмичења мајстора рибље чорбе и тамбурашких банди, до поп-рок концерата и етно-базара, са међународним–регионалним карактером. [www.novibesej.rs, цит. према Бјељац 2010, 121].

Иако су заветине традиционални предмет изучавања етнолога, наше бављење као социолога њима није новост. Примера ради, познато нам је да се социолог Сретен Петровић својевремено подробно бавио њиховом тематиком у књигама *Мишолођија, мајија и обичаји* (1992) и *Српска мишолођија* (1999), а на основу својих теренских истраживања у њему родном сврљишком крају (Петровић 1999; Тодоровић 2005). Међутим, као ни социолог Петровић сврљишким заветинама, ни ми се конкретном сеоском славом не бавимо на чисто социолошки начин, већ негујемо својеврстан интердисциплинаран приступ крећући се између социологије и етнологије, али и социјалне историје и туризмологије. Када кажемо социологија, мислимо на социологију религије и социологију села. До релевантних података смо долазили путем учесничког посматрања, неструктурисаног интервјуа, анализе садржаја и креирањем фотографија и аудио-видео записа.

С обзиром на то да смо одрасли и живимо у Меленцима, очекивано је да смо истраживање почели са одређеним фондом знања о њиховој слави. Наиме, били смо упознати да карактером празника Духови и чињеницом да улазе у ред покретних празника у календару Српске православне цркве, као и да се увек обележавају у мају или јуну месецу, седам седмица након (покретног) Ускрса; да су се славили као слава насеља за време Аустроугарске и Краљевине Југославије; да се у периоду социјализма крајем јула месеца обележавала такозвана социјалистичка слава, а да је пракса прослављања Духова оживела 1996. године; да је прослава вишедневног карактера и да почиње неколико дана пре самих Духова, а да се завршава на Духове; да се у оквиру прославе у којој суделује више истанци, од којих је главна месна заједница „Меленци”, реализују различите манифестације верског и световног карактера, као и да је од 1999. године централни догађај прославе Светско првенство у кувању чобанског паприкаша; те да је одржавање литијског опхода на дан сеоске славе била редовна појава до половине 2000-их, а да га од 2010. године нема. Наравно, наведена предзнања смо надопунили сазнањима из релевантне теоријске социолошке и етнолошке литературе. Наиме, налазили смо нужним да се обавестимо о

3 <https://www.youtube.com/watch?v=7XedWPgvtY0>.

самом феномену заветина и религијском животу становништва Србије у периоду постсоцијалистичке трансформације. Оно што смо сазнали, истакли смо у претходном делу рада, а извесно је да оно што важи на општем нивоу, важи на примеру заветине у Меленцима.

Претходно смо као извор података о меленачкој слави навели чланке у бројевима недељног *Међурегионалног листа Зрењанин* изашлих непосредно по њој у периоду од 1996. до 2014. године. Наравно, пре посети установи смо се на у *Вечњом црквеном православном календару* на интернет страници Црквени календар (<http://www.crkvenikalendar.com>) обавестили о датумима одржавања празника у периоду од 1998 до 2014. године, како не би трошили време на преглед непотрених бројева новина.⁴ Међутим, како нисмо могли да установимо датум славе за 1996. и 1997. годину, до њих смо дошли директним прегледом штампе за мај месец (слава може бити само у мају или јуну, а логично смо узели прво да прегледамо мајске новине). Напомињемо да смо прегледали и дигитализоване верзије новине „Банатски гласник”, која је излазила пре Другог светског рата, све у покушају да нађемо неки податак о прослављању меленачке славе пре него што је „замрла” до половине деведесетих година двадесетог века. Међутим, покушај се није показао успешним, вероватно стога што прослава славе није имала помпензан карактер пре Другог светског рата, као што је то данас случај, па тадашњи новинари нису налазили интересантним да о њој извештавају.

Други извор података на који смо се ослонили јесу програми прослава славе од 2000. до 2014. године, које нам је у електронском облику на нашу писмену молбу, јула 2015. године проследила организатор месна заједница „Меленци”. У трећу групу података улазе аудио и визуелни подаци до којих смо дошли радом на терену, односно учесничким посматрањем (правили смо белешке), снимањем и фотографисањем кључних манифестација у оквиру прославе 2014. и 2015. године, те интервјуисањем учесника. С обзиром да смо се више бавили прославом сеоске славе на њеном појавном нивоу, нисмо се нарочито трудили дођемо до значења која њени поједини сегменти имају за становнике Меленаца, те у том смислу нисмо настојали дођемо до броја испитаника који је репрезентативан. Заправо, ово истраживање јесте солидан ослонац неком комплекснијем истраживању у будућности, да ли са наше, или од стране наших колега. На овом месту, напоменимо да смо ипак налазили важним да дођемо до описа крстоношког литијског опхода који је практикован у Меленцима, и то стране његових учесника – обавили смо једночасовни неструктурисан разговор са мештанином рођеним 1943. године, а који је непосредно по ревитализацији сеоске славе био њен колачар, односно кум славе. Од

4 1998: 7 јун, 1999: 13. јун, 2000: 18. јун, 2001: 3. јун, 2002: 23. јун, 2003: 15. јун, 2004: 30. мај, 2005: 19. јун, 2006: 11. јун, 2007: 27. мај, 2008: 15. јун, 2009: 7. јун, 2010: 23. мај, 2011: 12. јун, 2012: 3. јун, 2013: 23. јун и 2014: 8. јун.

њега смо се обавестили не само о варијатетима извођења крстоношког литијског опхода, који су извођени у протеклих двадесет година, и како се слава обележавала у социјалистичком периоду, него смо добили и фрагменте прославе Духова за време Краљевине Југославије, које нам је саопштио на основу свог сећања на приче које је слушао од родитеља и свештеника, иначе, супруга његове учитељице.

Наравно, оправдана је бојазан да се у процесу истраживања и објављивању добијених резултата може кренути путем уопштавања, пристрасности и непоузданости. Међутим, како то у својим *Медоџилошким сџуџијама* (1993) истиче социолошкиња Марија Богдановић, „развијањем система кодирања квалитативних података, (...) стварањем системских типологија, формулисањем процедуралних правила за прикупљање и објављивање добијених резултата”, могућности генерализовања, пристрасног и непоузданог тумачења истраживаних појава, свде на најмању могућу меру (Богдановић 1993, 83–84). Напомињемо да су медотолошка правила квалитативног истраживања налагала да на почетку истраживања образујемо протокол истраживања и базу података (Богдановић 1993). У протоколу смо бележили урађено и оно што тек треба да урадимо, а базу података чине сакупљене копије документационог материјала и подаци са терена.

Са намером да имамо јаснији увид у садржаје прославе у последњих двадесет година, те како бисмо могли да лакше вршимо компарацију података, на папиру А4 формата смо начинили табелу у којој смо укрстили године са садржајима прослава у чијим смо квадратићима уносили знак „+” (плус) као знак потврде да је одређени садржај реализован одређене године, а по узору на наводе из новина и програма прослава. Такође, са сврхом увида и компарације броја манифестација по годинама и по данима (познато је прослава вишедневног карактера) одразовали смо још једну табелу. Коначно, исто смо учинили и у погледу увида у локације на којима су се прославе одвијале током година.

Меленци: неколико друштвено-историјских чињеница

Насеље Меленци налази се на територији Града Зрењанина у Средњебанатском управном округу. Основала га је 1751. године неколицина српских породица из Арада, Семлака, Надлака, Богароша и других места хабзбуршког Поморишја, односно подручја које се данас налази у саставу Мађарске, Румуније и Србије, након што су њихови одрасли мушки чланови остали без војног ангажовања укидањем Потиско-поморишке војне крајине, која је формирана 1699. године на основу одредаба Карловачког мира, а чије је постојање обесмишљено још од повлачења Османлија из Баната (освојен 1551) након Пожаревачког мира 1718. године (Церовић 1984; Бошњак 2001; Грошин 2009; 2014б). Том приликом, само је мањи део

српског становништва остао у Поморишју, док је једна већа група пошла пут данашњег нашег средњег Баната и населила постојећа или основала нова насеља, а друга већа група отишла пут Руске империје, односно данашње југоисточне Украјине, у којој је основала области Нову Србију (1752) и Славеносрбију (1753) (Форишковић 1985; Грошин 2009; 20146). Заправо, настанак Меленаца део је једног ширег пројекта колонизовања етнички разноврсних породица из различитих крајева Хабзбуршког царства на територији јужне Угарске, односно данашње Војводине, за време владавине царице Марије Терезије (Попов 1989; Брусин 1995; Грошин 2009; 20146). Наиме, средњи Банат је био опција за насељавање коју је управо понудила бечка администрација, а не произвољна одлука незадовољног становништва које није могло да замисли да живот настави под јармом угарског племства, које је поново добило у посед поморишку земљу (Исто). Меленци су назив добили по истоименој пустари на којој су подигнути (Церовић 1984; Грошин 2009; 20146). До 1922. године су среће се више верзија имена: Меленце (1853), Melencze (1854; 1878–1922) и Mellence (1873) (Марковић 1966; Грошин 2009; 20146).

Према попису становништва из 2011. године, Меленци имају 5.956 становника, што их сврстава у категорију варошица (Митровић 1998; Грошин 2009; 20146). У целокупном српском Банату је само село Мокрин веће од Меленаца, а на подручју средњег Баната, Меленци су највећа селска средина. Највећи број становника је имало 1921. године када је забележено да у њему живи 9.483 људи (Церовић 1984; Грошин 2009; 20146). Од пописа из 1948. године региструје се депопулацијска тенденција – 1948: 8.447, 1951. 8.363, 1961: 8.254, 1971: 8.270, 1981: 7.685, 1991: 7.134, 2002: 6.737 (Грошин 20146). Опадање броја становника је последица ниског природног прираштаја, морталитета, али и расељавања. Старо становништво умире, а млади се чешће опредељују за то да живот наставе у срединама које им омогућују запослење. Насеље је одувек већински српско – са варијацијама нешто испод или нешто изнад 90% (Грошин 2009; 20146).

Положај Меленаца на мапи Републике Србије, извор: <https://sr.wikipedia.org/sr/Меленци>

Село се састоји из четири кварта – североисточни Српкањ, чији се један део назива Лигет, југоисточни Павлиш, југозападни Влашкањ са додатним тзв. Влашкањским новим насељем, и северозападни Чонтик. Квартови су настали као последица јаким сродничких и пријатељских веза успостављених у претходним стаништима – „институција сродства, и на њеној основи правила наслеђивања имовине, имале су важну улогу (...) у процесу друштвене

структурације Меленаца” (Грошин 2009, 39). Распон старости стамбених објеката је широк, с обзиром на то да има и оних који су подугнути пре Првог светског рата, али и оних који су скоријег датума. Процена је да је просечна старост кућа између четрдесет и шездесет година. Кроз центар села пролази магистрални пут Зрењанин-Кикинда, а на ободу Влашкања, и Чонтика и железничка пруга из 1883. године (Грошин 20146).

Пре неких петнаестак година село је готово у потпуности прекривено телефонском мрежом, а од недавно је у оптицају дигитална телефонска централа. Електрификација и водоводне инсталације су уведени крајем педесетих, односно концем шездесетих година прошлог века. Пре нешто више од десет година у центру насеља је подигнута еко-чесма, с обзиром на то да вода из водовода није исправна за пиће. Међутим, упркос томе, вода из водовода се и даље навелико користи, како у исхрани људи, тако и у прехрани и појењу домаћих животиња. Отпадне воде се одлажу у септичким јамама или у канализацији чија је изградња започела 2008. године, али није довршена (Исто).

Западним и северозападним делом село се ослања на напуштени рукавац реке Тисе, језеро Русанду. Иза језера су Велико гробље, пескара и виногради. Осим Великог, постоје још два гробља – Павлишко и Башаидско (Српкањско). Сеоски атар се распростире на близу 30.000 јутра, а граничи се са територијом Кумана, Новог Бечеја, Башаида, Торде, Михајлова, Зрењанина, Елемира и Тараша. Према неким назнакама део атара који се зове Острово је археолошки локалитет. Иначе, на подручју сеоског атара, према Башаиду, су за време османске владавине постојала мања насеља Деветак и Иље (Церовић 1984; Грошин 2009; 20146).

Једина и осмогодишња Основна школа „Др Бошко Вребалов” у Меленцима је настала 1951. године, али извесно је да је традиција основног школства у насељу знатно дужа. Развојна путања основног школства у селу ишла је од Српске основне вероисповедне школе (1758–1920) и Потфорне школе (1874–1920), које су настале као одраз тежње српских клерикалних редова и интелигенције да очувају етнички и културни идентитет мањинских Срба у већинском католичком окружењу Хабзбуршке, односно Аустроугарске монархије, преко Државне народне школе (1920–1951), чије је оснивање проистекло из потребе младе југословенске државе да створи једнообразни школски систем за све уједињене територије без утицаја црквених организација, што је, дакле, до тада био случај, и Непотпуне мешовите гимназије (1945–1951), за чије је оснивање инспирација пронађена у просветним решењима Совјетског Савеза, до Основне школе „Др Бошко Вребалов”, формиране након што је југословенска комунистичка номенклатура раскинула са Совјетским Савезом и кренула путем самоуправљања. Међутим, наглашавамо да се осим основног васпитања и образовања у периоду од 1923. до 1955. године у Меленцима развијало и ниже стручно образовање и васпитање. Наиме, у том периоду

је постојала и Стручна продужна школа, односно Стручна школа за ученике у индустрији и занатству. Свакако, нећемо заборавити да истакнемо да од 1921. године у месту постоји и предшколска установа, која се од оснивања налази при основној школи (Исто).

Осим основне школе, у селу се налазе и амбуланта, једна државна и две приватне апотеке, пошта, филијала банке, неколико минимаркета и продавница, две приватне ветеринатске станице, више угоститељских објеката, приватних предузећа и агенција, пекара, фризерских салона и фудбалски клуб (Исто).

У центру насеља су три заштићена објекта – Православни храм Светог оца Николаја (1790), руирине зграда некадашње Меленачке штедионице (1890) и кућа племичке породице Бибић од Јенопоља (1896). Заштиту ужива и гробница некадашње великопоседничке породице Димитријевић (1895) на Великом гробљу, и од некадашњих седам, данас једина Бошњак ова ветрењача на излазу из Меленаца према Башаиду и Кикинди (1899). Посебну вредност има комплекс Специјалне болнице за рехабилитацију „Русанда” (1869), који је завештање меленачке велепоседнице Ане Кљајић. Коначно, не треба изоставити ни спомен-крст (1855), који се налази на месту првобитног православног храма, који је изгорео, затим споменике у порти православног храма, неколико споменика посвећених народним херојима и ослободиоцима Меленаца у Другом светском рату, али ни зграду некадашњег Задружног дома са почетка педесетих година двадесетог века, а у којој се налази велика позоришна сала, која је својевремено служила и као биоскоп (Исто).

Централна манифестација Меленаца су сеоска слава Св. Тројица или „Д`ови”, како их у селу зову. Осим Д`ова, у Меленцима се свечано обележавају Меленачки пударски дани почетком септембра и 3. октобар, дан када је крајем Другог светског рата село ослобођено од нацистичког окупатора (Исто). Иако и данас постоје одређена удружења грађана, чињеница је да је неговање културе у јавности Меленаца знатно мање у односу на раније деценије, а посебно у односу на период деветнаестог и раног двадесетог века. Данас је неколицина угоститељских објеката једино забавно уточиште млађој популацији (Исто).

Д`ови: интерпретација истраживачких налаза

Празник Света Тројица је у непосредној вези поимањем самог божанства унутар хришћанске религије. Наиме, предма се хришћанство убраја у ред монотеистичких религија, централно хришћанско учење јесте да се Бог испољава у трима личностима – Оцу, Сину и Светом Духу. Изворно хришћанско учење јесте да Свети Дух исходи из оца, али се временом јавило и гледиште да он произилази и из Оца и из Сина, што

је и био почетак поделе на православну и католичку хришћанску цркву (Вукомановић 2004). Света Тројица имају посебно место у календару Српске православне цркве, а део су групе неколицине покретних празника. Заправо, датум њиховог обележавања условљен је датумом празновања Ускрса, који је такође покретан, а славе се педесет дана након њега. У хијерархији празника налазе се на трећем месту, одмах иза Ускрса и Божића, а обележавају се као и они тродневно – Духовска недеља, Духовски понедељак и Духовски уторак. На Духовску недељу под православних храмова се током литургије прекрива травом, а потом се од ње плету венчићи који се носе кућама и чувају до наредне године. Осим под именом Света Тројица и Духови, овај празник познат и под именима Силазак Светог Духа на апостоле и Педесетница (<http://www.spc.rs/sr/pedesetnica>). У Меленцима се најчешће употребљава име Духови, а може се чути и скраћена варијанта имена Д`ови.

2. До дана када се узнесе, пошто Духом свијетијем заповједи апостолима које изабра. 3. Пред којима и по страдању својему показа себе жива многијем и истинитијем знацима, и јавља им се четрдесет дана, и говори о царству Божијему. 4. И сабравши их заповједи им да не иду из Јерусалима, него да чекају обећано очино, које чувате, рече, од мене. 5. Јер је Јован крстио водом, а ви ћете се крстити Духом светијем не дуго после ових дана. (...) И кад се наврши педесет дана бијаху заједно сви апостоли једнодушно. 2. И у један пут постаде хука с неба као духање силнога вјетра, и напуни сву кућу гдје сјеђаху; 3. И показаше им се раздијелени језици као огњени; и сједе по један свакога од њих. 4. И напунише се сви Духа светог, и стадоше говорити другијем језицима, као што им Дух даваше те говораху [Дап, 1–2].

Духови су последњи празник у групи годишњих пролећних празника (Зечевић 1973; Костић 1984; 1984; Костић 2009). По свом карактеру су углавном хтонски, што потврђује народно веровање да мртви имају способност да утичу на временске услове, свеједно да ли је реч о изазивању или о спречавању атмосферских појава – „мртви (...) имају важну улогу у доношењу плодности” (Зечевић 1973, 49). Међу задушницама које је канонизовала Српска православна црква су и Духовске задушнице које се обележавају у суботу пред Духове (Трајковић 2013, 103). Судећи према енциклопедијском речнику *Словенска миѠологија* (2001), блиска веровања присутна су и код других словенских народа (Виноградова 2001, 541). Осим тога, свесловенски је био обичај да се на Духове готово све што је од објеката постојало у селу (куће, окућнице, капије, бунари, храмови, улице...) окити венцима начињеним од цвећа, травки и гранчица, али и неуплетеним биљем, те да се на након трећег празничког дана већи део овог зеленила ритуално уклони, обично бацањем у ватру или воду, а да се мањи део остави за заштуту од нечистих сила, непогода и штеточина (Исто).

Када се узме у обзир древност институције сеоске славе, претпоставке смо да су се Духови као слава Меленаца славили од самих његових почетака, а да је њихов одабир проистекао из разлога што су развојачени поморишки милитари прве стамбене јединице Меленаца подигли 1751. године око овог празника или зато што су их можда колективно празновали и раније у неком од поморишких или, чак, села јужно од Саве и Дунава у којима су живели пре него што су у седамнаестом веку имигрирали на простор јужне Угарске (Церовић 1984; Бошњак 2001; Грошин 2009; 2014). Наравно, то не би било изненађење, ако се узме у обзир податак да су и многа презимена у Меленцима настала, али и тада свакодневица регулисана, сходно везаности становништва за њему одређене значајне сакралне просторне и временске тачке (Грошин 2009). Међутим, постоји навод да је сеоска слава нешто новијег датума. Наиме, према писању новинара Момчила Стојкова (1945–2013), који је рођен и одрастао у Меленцима, у репортажи *Једна славарска ѝрича: Духови из мој деџинџсџива* (2007), Духови су слава села тек нешто више од једног века, а пре тога се славила само храмовна слава Свети Никола – летњи (Стојков 2007, 21). Заправо, Стојков наводи да је сеоска слава настала као алтернатива храмовној слави. Наиме, пошто се почетком двадесетог века на дан храмовне славе догодило убиство у порти храма, уследила је забрана њеног обележавања у наредних стотину година, а како село не би остало без славског дана, према „црквеној одлуци и распореду о славама у околним селима – Меленчанима су додељена Света Тројица – Духови” (Исто).

Наводе Стојкова морамо узети са великом резервом, с обзиром на то да је пракса обележавања храмовних слава далеко млађа од праксе обележавања сеоских слава – напоменуто је да је порекло сеоских слава у претхришћанском времену (Зечевих 1973; Костић 1984; 1989; 1995; Тодоровић 2005). Другим речима, напис да је меленачки православни храм имао славу пре него сами Меленци је највероватније нетачан. Нама је позната прича да се почетком двадесетог века догодило убиство у порти, а увидом у црквене домовнике 2006. године током нашег првог истраживања у вези са овим насељем смо нашли да је и за време нацистичке окупације у порти извршено вешање једног мештанина (*Домовник 1993-*). Међутим, мишљења смо да је Стојков највероватније имао погрешно сазнање о настанку меленачке славе.

Не располажемо нарочитим сазнањем како је изгледала прослава Духова у Меленцима пре него што се изобичајило да се као слава села прославља социјалистички празник. Према наводима мештанина рођеног 1943. године, који је и сам био кум сеоске славе у другој половини деведесетих година двадесетог века, ритуал крстоношког литијског опхода се изводио пре Другог светског рата. Према причи коју слушао, с обзиром на то да је село било подељено на четири парохије, круг се правио

једне године око једног, друге године око другог, треће године око трећег и четврте године око четвртог сеоског кварта, а затим се поново почињало од првог кварта. Он напомиње и да је литија ишла и до спомен-крста и до атара, али и до „водице”, природног извора који се налазио на пашњаку на западном ободу села, односно између језера Русанда (Мала Русанда) и Великог гробља, за који се веровало да је свет, а који је касније у времену социјализма затрпан. Он наводи и да недалеко комплекса Бање Русанде на северозападној страни села постоји извор „свете водице”, који је преживео време социјализма, што је и нама познато од раније.⁵ На други дан Духова – Духовски понедељак ишло се у винограде. Славило се сва три дана. Међутим, он није у могућности да реконструише целокупан крстоношки литијски опход у том периоду, али зна да се литија увек изводила у сушној години како би пала киша, и то на дан сеоске и/или храмовне славе. Свакако, с обзиром на то да је насеље настало и развијало се у специфичном друштвеном окружењу, без обзира на недостатак података, не можемо очекивати да су Меленци прослављали своју славу на истоветан начин на који су је прослављала српска села у магици, барем не у селима сврљишке културне зоне. Но, с обзиром на наводе нашег саговорника, очито је да је био комплекснији у односу на крстоношке литијске опходе који су у селу нередовно извођени у новијем периоду.

Као и Стојков у наведеној репортажи и наш испитаник наводи да су се Духови обележавали у периоду социјализма, али да су били у сенци социјалистичке славе која се обележавала у периоду од 27. до 29. јула. Према нашем испитанику, били су случајеви и да се организовала литија, али само око храма. Памти и да су се шатре са кретошом, алвом и другим слатким ђаконијама постављале у порти и да се у Парохијском дому правио свечани ручак, а ако је гостију било више, трпеза се постављала и у порти. Према њему, други дан славе је био резервисан за прославу у виноградима. Наиме, до девет, десет сати ујутру виноградско сокаче (пољски пут код винограда) је било пуно младог мушког и женског света који је каруцама долазио из села, а било је и старијих мештана. Јело се и пило. На лицу места се кувао јагњећи паприкаш (месо су доносили). Свирали су хармоника. Славље је трајало до три, четири сата поподне. С друге стране, Стојков се сећа да је било лицидерских шатри у центру села, као и да су у преподневним и вечерњим часовима пуштале филмске пројекције у сеоском биоскопу. Према Стојкову, важно место окупљања мештана и гостију била је кафана „Европа” која се налазила у склопу Задружног дома. Међутим, како истиче, посебно је волео одлазак у Бању „Русанду”: „Тамо је деценијама, а и касније у нашим годинама, било главно тежиште славе за младеж, па и за старије мештане и њихове госте” – одржавале су

5 Пре десетак година је озидан, а неретко га посећују мештани, али и други који чују за њега (верује се да има исцелитељска својства, па чак и да може да лечи неплодност.

се приредбе и игранке. Он такође наводи да су поједини мештани ишли и у цркву на дан славе, на литургију и прославу, а да се на други дан Духова традиционално ишло у винограде на рано воће – „ишла је највише младеж каруцама, бициклима или пешице, што је представљало и пријатну шетњу и дружење у тако богатој и оплемењеној природи” (Исто). Коначно, Стојков наводи и да је социјалистичка слава организована „у знак сећања на оружани напад (...) меленачких партизана на немачку касарну у селу” (Стојков 2007, 21), што је сасвим могуће с обзиром на то да је био савременик тог празника.

Чињеница је да становништво Меленаца за време социјалистичке производње друштва Србије није у потпуности напустило традицију обележавања свог заветног дана. Премда се као званична празновала социјалистичка слава, Меленчани су налази простора да обележе и свој заветни празник, додуше, ни приближно онолико помпезно каква је била прослава социјалистичке славе коју је организовао режим.⁶ Очито да је у селу постојала струја која је остала верна народној традицији, односно која је одолевала идеологији коју је наметала комунистичка власт, безмало исто као што је одолевала и агресивној кампањи католичког клера да православне Србе настањене на територији Хабзбуршке монархије, а касније Аустроугарске, стави у своје окриље (Гавриловић 1974; Нинковић 2011; Грошин 2014). Свакако, сада је била знатно мања, будући да је процес секуларизације србијанског друштва системски интензивираан након Другог светског рата имао великог учинка (Кубурућ и Стојовић 2004; Тодоровић 2005; 2006; Вукомановић 2013; Радисављевић-Ћипаризовић 2013; Радуловић и Благојевић 2013). Међутим, упркос томе, евидентно је да је старија генерација, која је поштвала народну традицију, успела да део свог жара пренесе на део млађе популације. Иако се крстоношки литијски опход није смео изводити, јасно да је ова мањинска друштвена група својим деловањем доскочила законској регулативи, с обзиром на то да су се повремено вршили литијски опходи око храма, односно у оквиру порте, све у циљу да умилоствиве своје Духове да макар мало окупају меленачки крајолик пролећном кишом. Осим тога, не може да се не примети да је и древни заветињски аспект повезивања руралне заједнице са својим природним окружењем, путем одласка претежно младих мештана у виноградско сокаче да славе други дан Духова, остао врло жив у датом периоду. Приметимо да се у виноградском сокачету дружило, певало, играло и јело; да је обавезан део трпезе било јагњеће месо које се припремало у јутарњим сатима међу виноградским стаблима под ведрим, сунчаним небом; да је у непосредној околини и Велико гробље у коме почивају кости предака; да је славље трајало готово једну обданицу, односно од излас-

6 На Јутјубу (Youtube) се може видети како се празновала социјалистичка слава у Меленцима 1990. године. Линкови су: <https://www.youtube.com/watch?v=cS3cb-pfJLs>; <https://www.youtube.com/watch?v=1V49Ypbarrk>; <https://www.youtube.com/watch?v=B9TafxLE-1o>.

ка до заласка сунца. Наравно, то не значи и да су митске представе, које се тичу институције заветине, међу Меленчанима биле живе, односно да је њихово славље код винограда, осим поштовања начина на који су претходне генерације празновале своје сеоске славе, било надахнуто и прастарим народним веровањима. Коначно, то не значи ни да су се они који су остали одани свом заветном празнику устручавали да под великим шатрама, разапетим на више локација у центру села, са све навокомпонованом музиком и кафанским певачима, уз јело и пиће, крајем јулских дана, одају почаст локалним партизанима који су се током Другог светског рата борили да ослободе село од нацистичког окупатора, односно да славе и социјалистичку славу.

На таласу оживљавања заветина у Србији, и Савет Месне заједнице „Меленци” је половином деведесетих година прошлог века донео одлука да као званична слава насеља поново обележавају Духови:

Мештани Меленаца вратили су се традицији обележавања сеоске народне славе Духови, Света Тројица. Тим поводом месна заједница је начинила богат програм четвородневног општенородног весеља, који ће почети да се реализује вечерас, а завршити у понедељак. (...) У понедељак ће (...) бити организована посета момака и девојака виноградима, где ће их као и сваке године трешњама послужити гостољубиви домаћини. (...) Пут винограда поћи ће момци са девојкама у фијакерима. То је обичај који Меленчани негују од давнина [Попов 1996, 15].

Организатор прославе сеоске славе је месна заједница „Меленци”, али су у њеном програмском конципирању укључене и друге институције, као што су месна Основна школа „Др Бошко Вребалов”, меленачка Православна црквена општина, те различита месна удружења грађана, међу којима се посебно истиче Актив жена „Ђурђевак”, различити локални привредни субјекти, али и сам Град Зрењанин (Лист Зрењанин 1996–2015; Програми прославе 2000–2016).

Када се узме у обзир да је ревитализација сеоских слава током деведесетих година прошлог века ретко где значила и поврат њиховим изворним прославама, не изненађује податак да и Меленци данас славе Духове на нов начин. Мада је постојао скроман покушај да се прослава славе приближи општем моделу, чињеница је да су од самог оживљавања Духова као славе деведесетих година прошлог века постојала значајна одступања од њега. Не само да у савременим околностима мањи део заједнице суделује у сеоској слави, свеједно да ли је реч о активном или пасивном учешћу, односно да велика већина становништва остаје код куће и празник обележава на себи својствен начин или га уопште не обележава, него постоје и разлике временске, просторне и садржинске природе у односу на претходне епохе (Лист Зрењанин 1996–2014; Програми прославе 2000–2015; истраживачки увиди са терена).

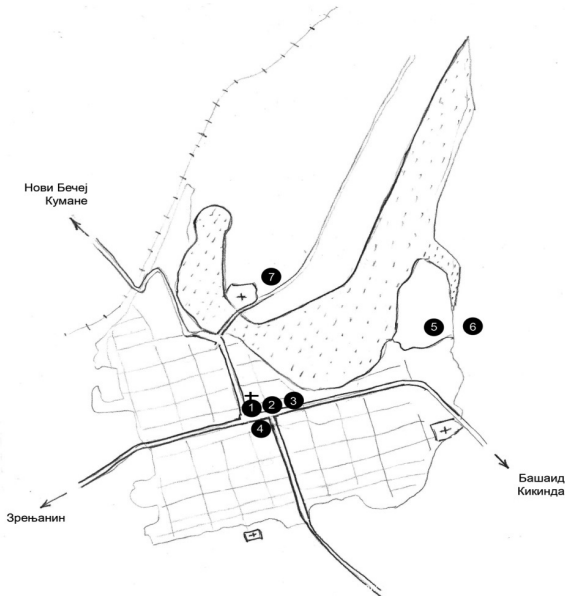
ТАБЕЛА 1	БРОЈ ДАНА ПРОСЛАВЕ СЛАВЕ У МЕЛЕНЦИМА ПО ГОДИНАМА:									
ГОДИНА:	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
БР. ДАНА:	4	-	5	-	-	6	8	7	8	8

Извор: Различити бројеви Листа „Зрењанин (1996-2014) и различити Програми прославе Духова (2000-2015) добијени од стране Месне заједнице „Меленци“

ТАБЕЛА 2	БРОЈ ДАНА ПРОСЛАВЕ СЛАВЕ У МЕЛЕНЦИМА ПО ГОДИНАМА:									
ГОДИНА:	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
БР. ДАНА:	8	3	4	8	4	3	3	3	3	4

Извор: Исто.

Истакнуто је да се попут Божића и Ускрса и Духови обележавају три дана. Мада и прослава Духова у Меленцима има вишедневни карактер, чињеница је да су Духовски понедељак и уторак изузети из славског програма. Иако је истина да је други дан Духова својевремено обележаван, годинама то није случај. Новост је и да славље почиње у данима пре Духова, а да је Духовска недеља круна прославе. Прве године након што су Духови поново почели да се славе (1996), прослава је трајала четири дана. Касније је трајала и по осам дана. Међутим, последњих неколико година она траје дупло краће (табеле 1 и 2). Међутим, чак и када је трајала по недељу и више дана, највећи број манифестација је био око викенда, а посебно дан пред славу и за саму славу (Лист Зрењанин 1996–2014; Програми прославе 2000–2015).

Локације прославе славе Света Тројица у селу Меленци (1996–2016), Лејенда: 1. Православни храм Св. Оца Николаја, 2. Трџ Паје Бибића, 3. Зграда некадашњеј Задружној дома, 4. Зграда Месне заједнице „Меленци“, 5. Шума у склопу комплекса Специјалне болнице за рехабилитацију „Русанда“, 6. Хијодром, 7. Виногради „Пескара“

Прослава меленачке славе не само да је данас временски подељена на више дана, него је и просторно дислоцирана на шест различитих просторних целина од којих се четири налазе у центру села – Православни храм Светог Оца Николаја, Трг Паје Бибића, Задружни дом и зграда Месне заједнице „Меленци”, а две на његовој периферији, заправо у шуми између комплекса Специјалне болнице за физичку рехабилитацију „Русанда”, мотела „Липов Цвет” и Фудбалског клуба „Русанда”, као и на терену овог клуба, а раније уместо њега на импровизованом хиподрому, који се налази нешто даље. Поменућемо да је првих неколико година, пошто је заветина званично обновљена, била укључена и традиционална седма област – виногради „Пескара”. Свакако, као најзначајнији простор прославе се показује поменута шума. Уједно, то је по посети и најфреквентније славско место, што је новина у односу на социјалистички период, али и период пре њега. Наиме, с обзиром на то да је Бања „Русанда” од свог настанка била важно место окупљања мештана, али и туриста из ближих и даљих места, а кадкад и из иностранства, иако не располажемо нарочитим подацима из предсоцијалистичког периода, логично је да је то исто била и за време Духова. Као што смо видели, она је била славско стециште и у социјалистичком периоду за одређени број мештана, наравно оних који били вољни да обележавају сеоску славу. Она је, такође, и данас у истој улози. Другим речима, њене просторије су увек биле простор резервисан за део прославе заветине. Међутим, у постсоцијалистичком периоду је новина у томе што се за прославу користи и њена шума. Бањска шума је добила функцију коју су својевремено имали виногради. Оно што је постојало у виноградима на други дан Духова, сада у вишем облику налазимо на први дан Духова. Наравно, јасно је да је организатор стратешки размишљао када је одабрао ову локацију за реализовање најважније (такмичарске) манифестације у оквиру вишедневног славља.

Садржај вишедневне прославе славе у Меленцима је од самог њеног обнављања био разноврстан, али не и нарочито повезан са самом институцијом сеоске славе. Заправо, да није резања славског колача и ретко извођених крстоношких литијских опхода, прославе Духова током ових двадесет година би наликовала прославама некадашње социјалистичке славе. Примера ради, осим литургије и литије, током протекле две деценије у програму прославе постојали су и следећи садржаји: такмичење у кувању чобанског паприкаша, фијакеријада, такмичење у прављењу славских колача и њихово освећење, коњичке трке, концерти духовне музике, концерти месног културно-уметничког друштва, концерти певача и музичких група, позоришне представе, шаховски турнир, спортски турнир, фестивал тамбурице, изложба ликовних радова сликара аматера, изложба хекланих ручних радова, школска приредба, тортијада, књижевне вечери,

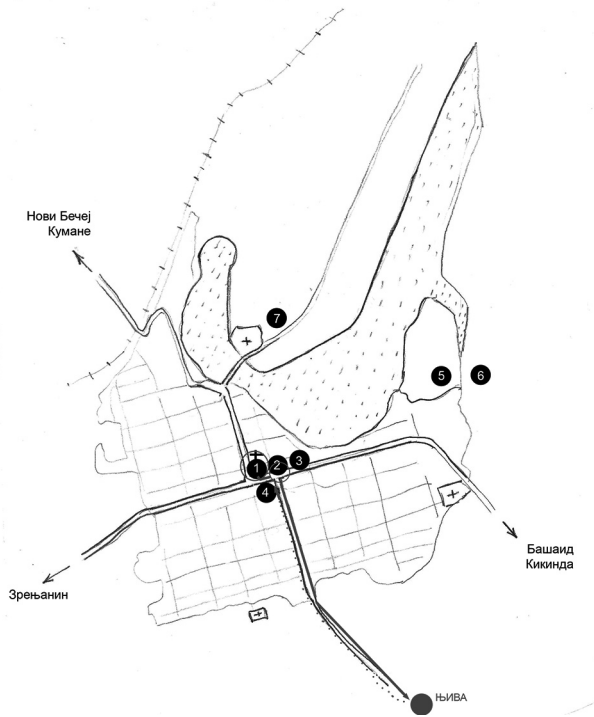
пројектице играних филмова, такмичење у шишању оваца, женско рвање у лековитом Русандином блату.⁷ Од поменутих манифестација оне са највећим бројем учесника и посетилаца су Светско првенство у кувању чобанског паприкаша, фијакеријада и коњичке трке, те такмичење у изради славског колача и изложба женских ручних радова. Прве две манифестације се паралелно одвијају на Духовску недељу, а друге две обично у суботу пред дан славе (Лист Зрењанин 1996–2014; Програми прославе 2000–2015).

Према нашем испитанику, који је својевремено био кум славе, у датом периоду су се разликовале две варијанте овог ритуала. Прва варијанта је подразумевала да се након литургије, у цркви реже колач (доноси кум, окреће се три пута) и бира кум славе за наредну годину, а потом из храма излази кроз западна врата. Учесници литије се распореде на следећи начин: крстоноша са крстом из Јерусалима, носиоци црвених барјака, носиоци *неба*, свештеници обучени у одежде, па остали учесници. Носиоци реликвија су увек мушкарци, обично млађи. Кум води литију. Храм се опкорачи три пута у смеру казаљке на сату, а потом се наставља право до капије која се налази на источној страни порте. Потом се иде лево до спомен –крста код кога се читају молитве. Након тога, литија иде на исток улицом Максима Горког, а затим Капетановим друмом,⁸ до првих њива засејаних житом. Он напомиње да се застаје на свакој раскрсници до краја улице, да се на њима читају молитве и мало једе и пије – пиће и јело доносе они који живе у близини. На њиви се чита молитва и плету венчићи од за ту прилику мало покошеног зеленог жита. Венчићи се плету клечећи. Један венчић се стави на крст који носи крстоноша. Потом следи закуска коју спрема власник њиве. Након ње, у село се враћа истим путем. Током литије се све време певају одређене „црквене” песме (не зна да их наведе). Литија се завршава до око подна, а затим се у храму држи краћа служба. Све се завршава са слављем и гозбом (у кумовој и режији Црквеног одбора) у Парохијском дому и/или порти. Печено јагње је било обавеза.

Што се тиче друге варијанте, она се разликује од прве по томе што се није ишло до њиве и што је плетење венчића (цвеће, покошена трава, жита посути непосредно пре њиховог доласка, резање колача и бирање новог кума било код спомен-крста. Као и много пре, и тада је на други дан Духова организовано дружење у виноградима, али не наводи како је оно изгледало.

7 <https://www.youtube.com/watch?v=CGN-HM3sXKU>.

8 Пољски пут из времена Марије Терезије који је водио до Темишвара, а који је пресечен приликом изградње канала Дунав-Тиса-Дунав.

Пућања дуж варијанте лигијској ојхода након ревијализовања сеоске славе у Меленима, извор: аутор према казивању испитаника

*Симоен-крст у центру Меленаца,
Извор: И. Г.*

Чињеница је да организатор прославе редовно најављује литургију са литијом на дан славе (Програми прославе 2000–2014). Међутим, када се узме у обзир да је Храм Светог Оца Николаја масовније посећен само током божићних и ускршњих празника, посебно за време божићне и ускршње поноћне литургије, те Врбице, односно да га осталим празницима, недељом, али и за Духове посећује мали број мештана, не изненађује зашто се литија више не спроводи. С обзиром на то да није извођен литијски опход, последњих шест година плетење духовских венчића се вршило унутар храма током литургије, и након што би се обавило освештавање и резање кумовог колача, одабир новог кума славе, те мања закуска, део прославе у који је укључена црква се завршавао. Примера ради, током нашег истраживања 2014. године на литургији је било присутно педесетак средовечних и старијих мушкараца и жена. Након свештања и резања колача, један од двојице свештеника је замолио присутне да се моле и за оне који су изабрали да буду „тамо” – мислио је на манифестацију *Свейско ѓрвенсѓво у кувању чобанској ѓајрикаша*, која се истовремено одвијала у бањској шуми и то уз учешће мноштва људи (изјутра буде по неколико стотина, а до поподне и по неколико хиљада мештана и гостију). С тим у вези, једна од присутних нам је прокоментарисала: „Овде не могу ни да буду сви. О вери никад немој причати са неким ко не пости”. Наведимо и неке од одговора које смо добили на питање због чега се плету венчићи од траве, односно шта они означавају – „венчићи означавају спасење”; „многе ствари радимо у цркви, а не знамо зашто; ни сам свештеник не зна зашто”; „то што смо плели венчиће означава жртву”. Свештеник нам је напоменуо да би требало да се користи жито, али је стицајем околности овога пута коришћена трава: „Венчићи су симболика живота. Када се посеје мртво семе, Господ кроз мртво семе даје нов род.”

Свакако, ритуала крстоношког литијског опхода, као ритуала прославе заветине, сада нема у Меленцима. Међутим, не можемо да не приметимо да се у оквиру вишедневне прославе, заједно са садржајима, који немају везе са институцијом заветине, и даље јављају њени поједини саставни елементи. Изгледа као да је комплекс ритуала крстоношког литијског опхода разложен, а потом да су од његових делова осмишљене различите забавне манифестације. Уместо да следе један другог у строго утврђеном кружном распореду од неколико сати (до поднева) у току заветног дана, неки фрагменти комплекса крстоношког опхода се у Меленцима преобликовано остварују на Духовну недељу, а поједини у данима пре овог празника. У том смислу, посебно треба прокоментарисати манифестације *Д`овски славски колач* и *Свейско ѓрвенсѓво у кувању чобанској ѓајрикаша*. Наиме, обредне радње у вези колачем кума славе важан су сегмент прославе заветине. Међутим, с обзиром на то да врло број мали мештана присуствује њима, очито је да се оне, уместо у средишту, налазе на маргинама њеног обележавања у Меленцима. Да их нема, мало ко би приметио. С друге

стране, на манифестацији такмичарског карактера *Д`овски славски колач*, чији је настанак инспирисан њима, присуствује више чланова заједнице, а ту су и гости. Да ствар буде интересантнија, дате обредне радње су и у њој присутне, али им не присуствује кум славе, већ његову улогу преузима једна од жена из организације такмичења. Другим речима, у оквиру вишедневне прославе заветине имамо ситуацију у којој се славски колач освештава и реже на дан славе, и у којој је главни актер кум, али и случај да се исто дешава када није празник, и у коме кључну улогу врши особа која, по правилу, никако не би требало да је врши (Грбић 1909; Зечевић 1973; Костић 1984; 1989; 1995; Тодоровић 1998; 2005; 2006).

Часни Оче, драга кумо, представници (...) Месне заједнице, драга браћо и сестре, децо наша, у дану дубоке радости, када се радујемо великом хришћанском празнику Силаску Светога Духа на апостоле, имам заиста велику част и дужност, обавезу, да покушамо, да дођемо да подигнемо заједничку славу, која је сутра о великом хришћанском празнику. Да се помолимо Светој Тројици у овом заиста тешком времену, да нам подари здравља, живота, (...) и свега онога што је потребно данашњим људима. Наш српски народ је обдарен великим даровима. (...) Имамо данас и ваш труд, који је заиста Богом надахнут. Господ све што је добро благосиља, подржава и воли. И ваш труд у виду ових колача, који обележавају наша сеоска и кућна слава, прихват је онога што наше мајке, наше супруге, наше баке, умеју да потврде. Ваше руке су заиста вредне, и заиста заслужују сваку пажњу и сваку похвалу [Беседа једног од протонамесника након освештавања и резања колача на манифестацији *Довски славски колач* 2014. године].

Даље, по правилу, окосницу заветине чини гозба и дружење на простору на коме се непосредно пре освештава и реже колач. Заправо, то би требало да буде на сеоском тргу покрај дрвета-записа или крста-записа (Исто). Међутим, како се на меленачком Тргу Паје Бибића годинама уназад налази бина за музичке концерте, школске приредбе и изведбе културно-уметничког друштва, ово се дешава на територији цркве. Са друге стране, истовремено са догађајима у цркви, гозбу и дружење имамо и у бањској шуми у оквиру манифестације *Свейско џрвенсџиво у кувању чобанској њајрикаша*. Коначно, не можемо да не приметимо да кување јагњећег паприкаша у бањској шуми наликује пракси обредног клања јагњета испод дрвета записа као једном од кључних обредних сегмената институције заветине. Према нашем испитанику рођеном 1943. године, али и људима са којима смо причали на самој манифестацији током 2014. и 2015. године, манифестација је настала по узору на мобе шишања оваца које се лети организују у меленачком атару, а током којих се кува такозвани бели чобански паприкаш (вода, лук и со), али извесно је да се ослања и на заветињску традицију, коју су, као што смо видели, раније генерације меленчана поштовале. Наравно, оне нису вршиле обредно клање јагњета код дрвета-записа, али су припремале јела од јагњећег меса на дан сеоске славе.

На слави је увек лепо, а поготово овде, у Меленцима, где се слави велика слава, Духови. Толико позитивне енергије на једном месту и сви су весели, насмејани. Пуши се овчији паприкаш, окреће се шећерна слама, мирише цвеће које су донели на продају, рукотворине на све стране... Овде у Бањи `Русанди` је прави рај. Верујем да многи нису знали како је лепо док нису дошли на славу. Кувају људи из свих партија, из предузећа, из Зрењанина, Меленаца и банатских села... Уживају подједнако и деца, и одрасли [Изјава једне од гошћи меленачке славе у листу *Зрењанин*, Стојин и др. 2012, 25].

Закључак

Мада не располажемо подацима у вези са моментом устолочења Свете Тројице као заветине Меленаца, претпостављамо да је то било већ у првим годинама насеља. Мада је забрана јавних верских окупљања у периоду социјализма довела до ишчезавања институције сеоске славе у многим српским селима, у Меленцима није заборављена, али је обележавана на сасвим неформалан начин. На таласу ревитализације народне религиозности у Србији, који је почео крајем осамдесетих и интензивирао током деведесетих година прошлог века, године 1996. године поново постају званичан колективан празник села. Међутим, као и у другим руралним срединама, и у Меленцима се обележавају у посве друкчијем смислу у односу на време пре социјализма. Мање су у служби задовољења верских потреба становништва, а више у служби туристичке промоције села у друштвеном окружењу.

Литература и извори података

Литература:

- Бижић-Омчикус, Весна, 2005. „Нематеријална културна баштина и Етнографски музеј у Београду”, *Гласник Етнографској музеја*, књига 69, 147–160.
- Бјељак, Жељко, Ђурчић, Невена, 2003. „Туристичко пропагандне манифестације као сегмент туристичке понуде Војводине”, *Зборник радова Географској институцији „Јован Цвијић” САНУ*, књига 52, 51–63.
- Бјељак, Жељко, 2010. *Туристичке манифестације у Србији*, посебна издања, књига 82, Београд: Географски институт „Јован Цвијић” САНУ.
- Бошњак, Иван, 2001. *Меленци и Бања Русанда – фотомонографија, Зрењанин: Историјски архив.*
- Брусин, Милан, 1995. *Животи њедака наших: Кумане*, Нови Сад: Матица српска.
- Вукомановић, Милан, 2013. „Ревитализација религије у Србији и концепт многоструке модерности”, у Младен Латих и Цвејић Слободан (пр), *Промене*

основних стурктура грушва Србије у периоду убрзане трансформације, Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултете у Београду; Чигоја штампа, 320–331.

- Вукомановић, Милан, 2008. *Ното виатор: religija i novo doba*, Београд: Чигоја штампа.
- Вукомановић, Милан, 2004. *Релиија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гавриловић, Данијела, 2007. „Мутација религијских сећања у Европи”, *Годишњак за социологију*, година III, бр. 3, 109–111.
- Гавриловић, Никола, 1974. „Српско школство у Хабзбуршкој монархији у 2/2 XVIII века”, у: *Историја школа и образовања код Срба*, Едиб Хасановић (ур), Београд: Историјски музеј Србије.
- Грбић, М, Саватије, 1909. „Српски народни обичаји из Среза бољевачког” (V Сеоска слава, Заветина), у Тихомир Р. Ђорђевић (ур) Српски етнографски зборник – обичаји народа српскога, књига 2, 212–217.
- Грошин, Дамир, 2014а. *Средњошколски интјернати прада на Бејеју: од Мађарске концесиониране девојачке школе и васијиној завода 1850-их до Дома ученика средњих школа „Анјелина Којић – Гина” 2010-их година*, Зрењанин: Дом ученика средњих школа „Ангелина Којић – Гина”.
- Грошин, Дамир, 2014б. *Двесјта његесет и њетј година школствва у Меленцима: 1758–2013*, Меленци: Основна школа „Др Бошко Вребалов”.
- Грошин, Дамир, 2009. *Melencze: okvir lokalnog socijalnog i porodičnog života 1751–1918*, Кикинда: Историјски архив.
- Ердељановић, Јован, 1994. *Срби у Банашу: насеља и сјановништво*, Нови Сад: Матица српска; Прометеј; Београд: Просвета.
- Зечевић, Слободан, 1973. „Заветина у североисточној Србији”, *Гласник Ејнографској музеја у Београду*, књига 36, 43–65.
- Караџић, Стефановић, Вук, 1818. *Срјски рјечник: истјолкован њемачким и латинским рјечма*, Беч: Штампарија Јерменског манастира (<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/1216>, доступно дана 27.08.2016. године).
- Ковачевић, Иван, 2013. „Слава мртвог свеца”, у Иван Ковачевић и Драгана Антонијевић (ур), *Антиројологија нових ришувала – социјализам*, Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду; Српски генеалогски центар, 44–54.
- Костић, Петар, 1995. „Крсна слава у Драгачеву, Околини Чачка и Горњег Милановца”, *Гласник Ејнографској музеја у Београду*, књига 58–59, 125–135.
- Костић, Петар, 1989. „Годишњи обичаји”, *Гласник ејнографској музеја у Београду*, књига 52–53, 73–123.
- Костић, Петар, 1984. „Годишњи обичаји у титовоужичком, појешком и косје-рићком крају”, *Гласник Ејнографској музеја у Београду*, књига 48, 311–339.
- Костић, Софија, 2009. „Годишњи празници у Пироту и околини”, *Гласник Ејнографској музеја у Београду*, књига 73, 65–92.
- Кубурић, Зорица, Гавриловић, Данијела, 2013. „Веровање и припадање у савременој Србији”, *Релиија и толеранција*, вол. 10, но 18, 7–19.
- Кубурић, Зорица, 2010. *Верске заједнице у Србији и верска дисјанца*, Нови Сад: CEIR.
- Марковић, Милица, 1966. *Географско-истјоријски именован насеља Војводине*, Нови Сад: Војвођански музеј.

- Лазић, Младен, 2005. *Промене и оџијори: Србија у џрансформацијским џроцесима*, Београд: „Филип Вишњић”.
- Митровић, Милан, 1998. *Социологија села*, Београд: Социолошко друштво Србије.
- Нинковић, Ненад, 2011. „Реформа српског школства у Хабзбуршкој монархији 1769–1777.”, *Исџраживања*, бр. 22, 167–183.
- Нови Завјетј Госџода нашеџа Исуса Христја*, 1984. Вук Стефановић Караџић (прев), Београд: Британско и инострано библијско друштво.
- Павковић, Никола, 1978. „Село као обредно-религијска заједница – Балкански словени”, *Еџнолошке свеске*, свеска 1, 51–65.
- Павловић, Александар, 2012. „Литијски опход у Северној Косовској Митровици на дан прославе градске славе Митровдана”, *Башићина, Приићина – Лейосавић*, свеска 34, 252–269.
- Петровић, Мина, 2009. *Трансформација џрадова: ка дейолићизацији урбаној џићања*, Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.
- Петровић, Сретен. 2001. „Хришћанство и древна словенска религија”, у *Две хиљаде џодина хришћанстјава на Балкану, ЈУНИР, џодишњак VII*, 48–57.
- Попов, Чедомир, 1989. *Грађанска Евроџа 1770–1870, књига 2, Политићка историја Евроџе*, Нови Сад: Матица српска.
- Петровић, Сретен, 1999. *Систем срџске мићологије*, Ниш: Просвета.
- Puljiz, Vlado, 1988. „Seljaštvo u Jugoslaviji”, *Sociologija sela*, 26, (99–100), 5–23.
- Словенска мићологија: енциклопедијски речник*, Толстој, М. Светлана, Раденковић, Љубинко (ур), 2001. Београд: Zepther Book World.
- Радисављевић-Випаризовић, М, Драгана, 2013. *Религија и ходочаснички џуризам: стјудија случаја џри свеџилицкиа у Србији (Калемеџанска Св. Пеџка, Боџородица Вуниска и Мајка Божја Текијска): докџорска дисертјација*, Београд: Одељење за социологију Филозофског факултета у Београду.
- Радуловић, Б. Лидија, Благојевић, Мирко, 2013. „Традиционална верска култура, народно и официјелно православље”, *Кулџура*, бр. 141, 23–36.
- Тодоровић, Ивица, 2008. „Резултати савремених истраживања народне религије Срба – општи пресек”, *Гласник Еџноџрафској инстјићуџа САНУ*, књига 56, свеска 1, 53–70.
- Тодоровић, Ивица, 2007. „Резултати истраживања обреда литија: допунски осврт”, у Драгана Радојчић (ур), *Кулџура у џрансформацији*, Београд: Етнографски институт САНУ, 189–214.
- Тодоровић, Ивица, 2006. „Хришћанска и претхришћанска димензија ритуала литијског опхода”, *Гласник Еџноџрафској инстјићуџа САНУ*, бр. 54, 271–287.
- Тодоровић, Ивица, 2005. *Рићуал ума: значење и стјрукџура литијској оџхода*, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Трајковић, Ива, 2013. „Традиционално хришћанство у Нишу”, у: *Хришћанстјво у Нишу кроз векове*, Ниш: Народни музеј, 99–150.
- Церовић, Љубивоје, 1984. *Хроника Меленаца: 1751–1941: најредни и револуционарни џокреџ*, Меленци: Месна заједница; Месна конференција ССРНВ; Завичајно друштво.
- Чалић, Мари-Жанин, 2004. *Социјална историја Србије 1815–1941: усџорени најредак у индустјријализацију*, Београд: Сlio.
- Форишковић, Александар, 1985. *Текелије: војничко џлемстјво XVIII века*, Нови Сад: Матица српска.

Штампа:

- Војинов, Ј. 1997. „Била слава у Меленцима: у каруца прегнути чилаши”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2352, 7.
- Војинов, Ј. 2000. „Светско првенство у кувању чобанског паприкаша: Брзак најбоље скувао”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2508, 6.
- Пешић, М. 2004. „Чобански паприкаш окупио више хиљада људи: Духови у Меленцима к`о никад”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2709, 23.
- Попов, Стојан, 1996. „Месна заједница из Меленаца вас позива на четвородневну сеоску славу: Фијекеријада – главна манифестација”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2298, 15.
- Попов, Стојан, 1996. „Фијекеријада у Меленцима: догађај за памћење”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2299, 6.
- Стојин, Марин, 2013. „У Меленцима прослављени Духови, слава села: Богато и садржајно”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 3177, 7.
- Стојин, Марин, Стојков, Момчило, Јајић, Бранка, 2012. „На сеоској слави Духови Света Тројица прошлог викенда у Меленцима гости преплавили бањско окружење: Свечара више него мештана”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 3123, 24–25.
- Стојин, Марин, 2011. „На меленачкој слави Св. Тројица – Духови и ове године неколико хиљада посетилаца: Гурмански фестивал у Бањи Русанди”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 3072, 23.
- Стојков, Момчило, 2010. „По богатом и атрактивном програму и масовности, меленачка Света Тројица Духови и ове године била је догађај који се памти: У Меленцима има шта у свету нема!”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 3017, 28–29.
- Стојков, Момчило, 2009. „Вишедневно меленачко славље Духови Света Тројица завршено Светским првенством у кувању чобанског паприкаша: Меленци – центар гурманског света”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2967, 26–27.
- Стојков, Момчило, 2008. „Меленачка слава Света Тројица – Духови богато и сечано прослављена: Велика гурманска парада у прелепој бањској шуми”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2917, 24–25.
- Стојков, Момчило, 2007. „Једна славарска прича: Духови из мог детињства”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2861, 21.
- Стојков, Момчило, 2006. „Празник Свете Тројице у Меленцима прослављен на традиционални начин: Дружење уз паприкаш”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 15.
- Стојков, Момчило, 2005. „Запис са меленачке славе и Светског првенства у кувању чобанског паприкаша: Фешта, да позавиди и Пешта!”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2762, 23.
- Стојков, Момчило, 2003. „Прослава Духова – Свете Тројице потврдила да су Меленчани врсни домаћини: Фешта за памћење”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2659, 9.
- Стојков, Момчило, 2002. „Недељу дана прославе Свете Тројице – Духова, сеоске славе у Меленцима: Меленчани – славом овенчани”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2610, 8.
- Стојков, Момчило, 2001. „Меленачка парада атракција: Цело село – гостинска соба...”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2557, 15.
- Топалов, Душан, 1998. „Ђиха, Ђиха, кроз Меленце а на Д`уове”, *Лист* „Зрењанин”, бр. 2403.

Интернет:

- Вечити православни црквени календар (<http://www.crkvenikalendar.com/>, доступно на дан 5.09.2016).
- Караџић, Стефановић, Вук, 1818. Српски рјечник: истолкован њемачким и латинским рјечма, Беч: Штампарија Јерменског манастира (<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/1216>, доступно на дан 27.08.2016).
- О Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду (http://www.f.bg.ac.rs/etnologija_antropologija, доступно на дан 5.09.2016).
- Оцена уставности Закона о црквама и верским заједницама (2006), (<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/12/Ocena-ustavnosti-Zakona-o-crkvama-i-verskim-zajednicama.pdf>, доступно на дан 28.08.2016).
- Педесетница (<http://www.spc.rs/sr/pedesetnica>, доступно на дан 5.09.2016)
- Почињу Великогоспојински дани, прилог РТВ Војводине од 26.08.2016. године, (<https://www.youtube.com/watch?v=7XedWPgvtY0>, дослупно на дан 27.08.2016).
- Снимак освештава записа на дан заветине Света Тројица села Ждрело у општини Петровац на Млави у Браничевском округу 2016. године, РТВ Млава, (<https://www.youtube.com/watch?v=KiRjCFeOh14>, доступно на дан 1.09.2016).
- Снимак о заветини Св. Пророк Јеремија села Власово у општини Прокупље из 2013. године, РТВ Коперникус Рашка (https://www.youtube.com/watch?v=h-8nOyfq_zXM, доступно на дан 1.09.2016).
- Снимак прославе заветине Спасовдан у селу Бикиње у општини Голубац у Браничевском округу 2011. године (<https://www.youtube.com/watch?v=KmD-MEKfF-Hw>, доступно на дан 1.09.2016).
- Снимак прославе заветине села Трбуње у општини Блаце у Топличком округу 1998. године, <https://www.youtube.com/watch?v=zTbDOIWvaSc>, доступно на дан 1.09.2016).
- Снимак прославе заветине села Трбуње у општини Блаце у Топличком округу 1995. године (<https://www.youtube.com/watch?v=nAFPw6pvZ1Y>, доступно на дан 1.09.2016).
- Снимак прославе заветине села Трбуње у општини Блаце у Топличком округу 1994. године (<https://www.youtube.com/watch?v=DWitcMdyxOs>, доступно на дан 1.09.2016).
- Снимак прославе заветине Спасовдан у селу Блендија у општини Сокобања у Зајечарском округу 1991. године (https://www.youtube.com/watch?v=Ny6E7m8_ce8, доступно на дан. 1.09.2016).
- Снимак прославе Социјалистичке славе у Меленцима 1990. године (1) (<https://www.youtube.com/watch?v=cS3cb-pfjLs>, доступно на дан 5.09.2016).
- Снимак прославе Социјалистичке славе у Меленцима 1990. године (2) (<https://www.youtube.com/watch?v=1V49Ypbarrk>, доступно на дан 5.09.2016).
- Снимак прославе Социјалистичке славе у Меленцима 1990. године (3) (<https://www.youtube.com/watch?v=B9TafxLE-1o>, доступно на дан 5.09.2016).
- Тодоровић, Ивица, Заветина, (<http://etno-institut.co.rs/cir/pojmovnik/z/zavetina.php>, доступно на дан 23.06.2015).
- Устав Републике Србије 2006, Службени гласник РС, 98. (http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/II_529487#page/20/mode/1up, доступно на дан 28.08.2016).

Остали извори:

Програми прославе славе у Меленцима (200–2014), Месна заједница „Меленци”.

Фотографије и аудио-видео запис са Литургије у Меленцима на дан славе (8. јун 2014), аутор: Дамир Грошин.

Фотографије са Светској ирвенјива у кувању чоманској пайрикаша (8. јун 2014), аутор: Дамир Грошин.

Фотографије са Светској ирвенјива у кувању чоманској пайрикаша (31. мај 2015), аутор: Дамир Грошин.

Фотографија Сјомен-крста у центру Меленца, аутор: Ивана Грошин

ZAVETINE FROM RURAL RELIGIOUS HOLY DAYS TO MANIFESTATIONS OF RURAL TOURISM: THE SECOND PART – CASE OF ZAVETINE OF VILLAGE MALENCI IN CENTRAL BANAT

Abstract: This is the second part of our interpretation of the findings of interdisciplinary qualitative phenomenological research of genesis of institution of Zavetina of our home village Melenci in Serbia that we realized in the period from May 2014 to June 2015 within the course Sociology of Religion at doctoral studies in the Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, under the supervision of a full professor Dr Milan Vukomanovic. While in the previous article we dealt with the genesis of the institution of Zavetina in general, in this article we pay attention to the Zavetina of the village of Melenci, especially on its celebration from the time of its revitalization in 1996 to the present.

Keywords: Zavetina, village religious holy days, rural tourism, interdisciplinary qualitative phenomenological research, Melenci, Central Banat, Serbia